

NEDIM FILIPOVIĆ

SEдам ДОКУМЕНАТА ИЗ КОДЕКСА БР. 1

ОРИЈЕНТАЛНОГ ИНСТИТУТА У САРАЈЕВУ

Кодекс бр. 1 (прије бр. 1054) Оријенталног института у Сарајеву претставља богату збирку турског изворног материјала из којег су српли и објављивали грађу бројни наћи радници на пољу историје турске владавине у нашим земљима.¹ У овом броју нашег часописа објављујем из тога кодекса седам докумената.

Од тих седам докумената пет их је из XVI вијека, а два су из XVIII вијека.

Сви ови документи унесени су у овај кодекс зато што објашњавају и нормирају извјесне ствари из области аграрних односа, односа града и села, као и производњу у рудницама, остваривану сељачком радном снагом, и тако употпуњују онај обилни материјал од кога је великим дијелом и састављен овај кодекс који претставља законодавну, правну компилацију саčinјену, свакako, за практичне потребе терена гдје је та компилација и настала.

Најстарији докуменат писан је почетком ребуил-еввела 956 године (30 марта до 8 априла 1549 године). То је »Исправа умрлог надгледника Hasana«. Иако је текст овог документа издао Fehim Spaho (Gl. Z. M., XXV, год. 1913, стр. 138), а текст и превод Ćiro Truhelka (Gl. Z. M., XXVII, год. 1915, стр. 202—203), ја га поново издајем због недостатака у оба издања, који су назначени у одговарајућим фусотамa под текстом оригинала и превода код нас.

Ја сам у предговору »Једне канунаме Зворничког санџака« скренуо пажњу на сличност одредба те канунаме о hasovима сребреничког и осталих рудника у Зворничком санџаку (Gl. Z. M., год. 1948, стр. 226). Ова исправа показује да су одредбе зворничке канунаме биле нарушаване, јер су намјесто двије акће по одџаку узимане на име одџачке пристојбе по 24 акће годишње од сваке куће без обзира на број угљјарских одџака. Тако се поред директних података о злоупотребама према сељацима које саопштава Зворничка канунама наводи и ова злоупотреба.

Али оно што је важно у овој исправи то је податак о томе да је ту скроро пописан Зворнички санџак. Дакле, каже се да је то недавно било. Кад се узме у обзир да је та исправа написана почетком ребуил-еввела 956 године (30 марта до 8 априла 1549 године), онда излази да је попис санџака mogao бити завршен крајем прошле а почетком те године, а то се управо слаже са податком о зворничкој канунами из 955 године (1548), чији се оригинал налази у Архиву Претсједништва владе у Carиграду.

¹ Branislav Đurđev у предговору »Kanun-name za Bosanski, Hercegovacki i Zvornički sanџak iz 1539 године« наводи шта је све објављено из тога кодекса. Види Историско-правни зборник, sv. 3—4, стр. 227.

Drugi dokumenat datiran 17 februara 958 god. (25 januara 1551 god.) pretstavlja ferman koji se odnosi na teritoriju Zvorničkog sandžaka. On donosi nekoliko interesantnih činjenica. One govore o tome da je ranije započeta kriza Turske carevine prelazila iz latentnog u otvoren oblik. Naročito je interesantna zbrka i nered među posadama tvrđava, koje su bile važan oslonac centralne vlasti u osvojenim zemljama. Taj nered je u uskoj vezi sa krizom timarskog sistema kao i sa slabostima komplikovanog činovničkog i vojnog aparata. U ukupnom ispreplitanju i međusobnom djelovanju svih tih činilaca kriza je dobivala uopšten i jasan oblik koji će iza vladavine Sulejmana Zakonodavca, krajem 16 vijeka poprimiti razvezan i gotovo katastrofalan vid. Disciplina i stabilnost tvrđavskih posada gubila se. U njihove redove infiltrirali su se malodobnici, rajinski sinovi, robovi. Klasni antagonizam ocrtavao se i prelamao u njihovim poremećenim redovima.

Od naročito je interesa pitanje knezova i primičura koje stoji u uskoj vezi sa gore pomenutim kompleksom. Knezovi i primičuri kao društvena ustanova izrasla iz organskog razvitka našeg stočarskog i zemljoradničkog seljaštva i primljena i uklopljena u cjelinu turskog feudalnog poretka u našim krajevima imala je posredničku ulogu između turskog civilnog i vojnog aparata vlasti s jedne strane i patrijarhalne seoske zajednice u druge strane. Knezovi i primičuri imali su socijalne atribute koji su proizilazili iz njihovog takvog položaja. Oni su vukli snagu iz položaja koji im je davala njihova zajednica kojoj su stajali na čelu, a potvrdu, sankciju za tu snagu dobivali su od turske vlasti koja je time htjela da njihov položaj služi kao ustanova koja usklađuje snage zajednice na čijem se čelu oni nalaze sa cjelinom društvenog i državnog poretka Osmanske imperije.

Zbog toga kriza knezovskog i primičurskog položaja nije jednostovna činjenica već odražava krizu zajednice kojoj oni stoje na čelu, krizu odnosa te zajednice prema turskom društvenom i političkom poretku, kao i izvjesnu krizu cjelokupne turske vlasti u našim zemljama. Kad se uzmu u obzir podaci koje daje Zvornička kanun-nama i docnije Ali-Cauš iz Sofije o tome da su knezovi uživali timare, onda se vidi da ovaj dokumenat i s te strane povezuje pitanje knezova za pitanje krize turskog timarskog sistema. Tako se na prvi pogled prosta činjenica da su knezovi i primičuri uživali svoj položaj bez berata ili sa tuđim beratom pokazuje kao stvar koja mnogo govori o razvoju te ustanove sagledane u njenoj suštini i prema njenom mjestu i ulozi u društveno-političkoj slici turske vlasti u našim krajevima. Turski feudalizam nije počeo uvlačiti knezove u timarski sistem tek u 17 vijeku. Naprotiv, uzevši uopšte, zajedno sa krizom turskog feudalizma, s krizom timarskog sistema dolazi i do krize ustanove kneza. To ne znači da je kriza ustanove kneza vukla svoj korijen isključivo i prevashodno iz krize timarskog sistema. Ona je svoj korjen vukla iz krize turskog feudalnog sistema uopšte, a posebno iz krize čiji je sadržaj bio sve veće zahvatanje stočara — zbog njihova prelaska na zemljoradnju — u cjelinu turskih agrarnih odnosa pretstavljenih najvećim dijelom timarskim sistemom koji je stajao u znaku sve veće eksploatacije zemljoradničkih masa. Gubljenje privilegija dukatara (filiridžija) osnovni je razlog i krize ustanova kneza. Izrastanje i učvršćivanje ustanove kneza-timarnika moglo se, uopšte uzevši, masovno sprovesti u drugim, povoljnijim uslovima. A ti drugi povoljniji uslovi mogli su postojati u ono vrijeme kada je ustanova dukatara (filiridžija) primana i učvršćivana od strane Turaka. To se pak dešavalo u doba turskog osvajanja Balkana. Kad su Turci prešli na osvajanje Podunavlja, započela je kriza ustanove filirije i na njoj izrasle ustanove kneza i primičura. Sazreli turski

feudalni sistem, počeci njegove dekadencije, povećani fiskalni pritisak na proizvođačke mase, relativno jačanje proizvodnje i time uslovljena brža društvena diferencijacija unutar privilegovanih dukatara (filurdžija) doveli su do slabljenja ustanove filurije. Takvi uslovi uzdrmali su ustanovu kneza i primićura. Važno je pitanje da li su Turci pokušavali i da li su, gdje su za to imali povoljne uslove, uspjeli da iskoriste uzdrmanost odnosa unutar dukatara (filuridžija) i da preko ustanove kneza-timarnika osvoje ove patrijarhalne zajednice za turski timarski sistem. Ali je isto tako važno pitanje da li su to, uopšte uzevši, mogli ostvariti. Istoriski izvori govore da to oni nisu mogli ostvariti. Ukoliko je bilo ustanove kneza timarnika u XVII, a posebno u XVIII vijeku, ona je u velikom broju slučajeva naslijeđena iz prethodnih vremena i predstavljala je iščezavajuću neznatnost prema drugom putu direktnog prodiranja feudalnog sistema preko svojih pretstavnika spahija nasilnim, vanekonomskim ili ekonomskim sredstvima. Jer knez koji je spahija a koji je izgubio svoje stare atribute kneza nije bio potreban turskoj vlasti. Stoga je takvog kneza-timarnika potisnuo i zamjenio turski spahija.

Podatak o hrišćanskim hajmanima, tj. o nomadima, odnosno o seljacima koji dolaze iz drugih sandžaka i naseljavaju se na zemljama u Zvorničkom sandžaku govori o živoj kolonizaciji u tim krajevima. Ta kolonizacija unosila je novi element u postojeće agrarne i fiskalne odnose, čija je slika data u sandžačkom popisu. Te su koloniste iskorištavali posjednici čifluka i baština, dovodeći ih u odnos zavisnosti prema sebi i komplikujući i narušavajući klasični odnos: seljak-feudalac-država. Kao što se izričito kaže, ti su hajmani ostajali do novog popisa van deftera (خارج از دفتر), a često i poslije novog popisa, jer nisu kod popisivača prijavljeni, a to je pričinjavalo štetu državnom fiskusu za račun posjednika čifluka, ili kao što je ovdje slučaj, za račun spahija.

Za teritoriju Zvorničkog sandžaka vezan je sadržaj i dviju carskih zapovijedi, od kojih je prva datirana 966 godine (14. X. 1558 do 2—3. X. 1559 godine), a druga početkom zilhidže 966 godine (4 do 13 septembra 1559 godine). Obje te zapovijedi tretiraju pitanje tahvila, tj. pitanje ustupanja i posjedovanja lena, te pitanje kome pripadaju prihodi lena u momentu kada dođe do promjene ličnosti uživaoca lena. Ovdje se konkretno radi o sukobu između bivšeg i novog sandžakbega Zvorničke live u pogledu prinadležnosti od položaja sandžakbega koje su pale u doba promjene na tom položaju. Tu se država pokazuje ne samo kao eksponent feudalne klase i regulator odnosa među klasama, već i kao regulator odnosa unutar klase čiji je ona predstavnik.

Peti, posljednji dokument iz 16 vijeka, datiran je krajem ševvala 973 godine (11 do 20 maja 1566 godine). U njemu se govori o prelazu seljaka u grad, konkretno u Sarajevo, koji se tamo nastanjuju i bave zanatima. Takve naseljenike uznemiravaju spahije i hajmanedžije. To pokazuje da su se u grad selili ne samo u defter kao raja upisani seljaci već i hajmani, tj. seljaci bez baštine i često nevedeni ni u kakav defter. Ovaj podatak otvara interesantan aspekt na planu odnosa grad-selo. Iako je grad u Turskoj carevini u mnogo drukčijem položaju nego na Zapadu, on i ovdje snagom ekonomskih zakona djeluje kao privlačna tačka na proizvođačke mase sela, i to direktno protiv interesa feudalne klase i državnog fiskusa. Država je zakonski regulisala taj odnos odredbom o desetgodišnjem roku nastanjenosti u gradu preseljenika sa sela kao uslovom da ga se ne može povratiti na zemlju sa koje je otišao. Ta odredba vrijedi uz uslov da se takav prese-

ljenik bavi zanatom ili drugim zanimanjem koje mu je dovoljno za izdržavanje. Takva lica ne smiju se koristiti položajem građanina u smislu izbjegavanja feudalne obaveze za eventualno na selu obrađivanu rajinsku zemlju.

Kad je donije pritisak na seljačke proizvođače od strane spahija i državnog fiskusa povećan, nastalo je masovno bježanje sa sela. Stoga je početkom 17 vijeka centralna vlast bila prisiljena da donosi odredbe koje su pooštravale pomenuti klasični zakon i koji su praktično prikivale seljaka za zemlju. Naravno, takve odredbe nisu mogle biti efikasne, jer su bile u suprotnosti sa stvarnim ekonomskim i društvenim razvitkom. Pod povećanim pritiskom proizvođačke mase sela u klasnoj borbi sa feodalcima i državom našle su u napuštanju zemlje jedno od glavnih sredstava borbe. Dobrim dijelom takvo napuštanje zemlje vodilo je u grad. Osim toga razvitak proizvodnje, diferenciranje zanata stvarale su od sela rezervu za grad. Stog su ove naredbe centralne vlasti o prikovanosti seljaka za zemlju gubile stvarnu, pa i formalno-pravnu vrijednost i normiranje pomenutog odnosa poprimalo je stari, klasični oblik.

To se vidi iz pomenuta dva dokumenta iz 18 vijeka. U prvom datiranom početkom zilhidže 1174 godine (4 do 13 jula 1761 godine) govori se o oblicima čitlučenja zahvatanjem jednog spahije u spahiluk drugog spahije, potiskivanjem seljaka vlasnika čifluka od strane spahije koji unosi zloupotrebe u svoj odnos prema spahiji vlasniku timara u kome se ti čifluci nalaze. I ovdje država nastupa kao regulator interesa pripadnika klase koju pretstavlja.

Podatak o bježanju seljaka u grad pokazuje da je taj bijeg bio sredstvo klasne borbe. Seljaci su bježali u varošice da bi, iako su i dalje obrađivali rajinske zemlje, izbjegavali plaćanje rajinskih daća. Braneci interese spahija država interveniše klasičnom odredbom o selenju u grad.

Gornju sliku upotpunjuje podatak da su odbijali da plate pristojbu na zemlju i on i »koji drže zemlju« u timarima spahija o kojima je riječ. Svi ti podaci pokazuju duboku krizu koju je doživljavao timarski sistem. Ta kriza u pozitivnom smislu značila je učvršćenje i širenje čiflučenja.

U drugom dokumentu iz 18 vijeka datiranom krajem ševvala 1179 godine (1 do 10 aprila 1766 godine) vidimo istu situaciju u pogledu bježanja seljaka sa zemlje. Vidi se da ta bježanja nisu imala uzak, lokalni domet. Spahija Mehmed tuži se da mu se raja razbježala u 4 kadiluka. I ovdje država interveniše klasičnom odredbom o selenju u grad i određuje naknadu spahiji od raje koja spada pod udar te odredbe, osim u slučaju da je takva raja već zapisana kao raja drugog spahije. To znači da država istupa u prvom redu u interesu klase kao cjeline.

حجت ناظر حسن المرحوم

باعث تحریر قلم و موجب تسلیم رقم اولدرکه حالیا فرمان سلطانیه لواء ازرونیق¹ مجدداً تحریر اولندقدہ سرر نیچہ و سائر معدنارینہ کورجی تمین اولتان خاصہ² ہمایون رعایایی کلوب بوندن اول معدن ایچون کور ایلدو کورده اکر خاصہ ہمایون طبراغندہ اوچاق ایتدرسوز³ قانون قدیم اوزرہ خالصہ امینتہ⁴ میری ایچون

¹ U rukopisu: ازرونیق

² U rukopisu svagdje stoji: خاصہ

³ ایتدرسوز treba čitati etdirsevüz. U starom osmanliskom jeziku u prvom licu množine optativa dolazio je i nastavak üz. Vidi: J. Deny, Grammaire de la langue turque, Paris, 1921, str. 413. Ovdje je optativni nastavak došao na kondicionalnu osnovu.

⁴ U rukopisu: امینتہ

اكثر آنچه رسم اوچاق و برردك و سپاهيلر طپراغنده اوچاق ايلدوكرده قانون قديم اوزره سپاهيه اكيشر آنچه رسم اوچاق و برردك⁵ شمدى دخى سپاهياره اول قانون اوزره و يررز اما امين اولان خيرالدين⁶ معدنلره امين اولدوغى زماندن بر بزم اوزريزه بدعت احداث ايدوب كورجى خاصه لرندن هر خانه دن آيد اكيشر آنچه ييلده يكرمى دردر آنچه الرب⁷ كرك اوچاق اولسون كرك اولسون نيجه فقرا و ضعفا وارد كره ييلده ايكي اوچاق اتمكه قادر دكلدر قانون قديمه مغاير بزه حيف و ظلم اولدوغندن⁸ شحمل اوليوب كرخسته⁹ و فرارمز مقرر در ديو شكوى ايديجيك دمتر سلطانى ده و قانون قديمه اوچاق ايلدكلر نده رسم اوچاق اكيشر آنچه اليوره انده كم اوزره التقى دفتر خاقانه¹⁰ و قانون قديمه مخالف اولغين خصوص مزبور منع اولنوب قانون قديم¹¹ اوزره عمل اولنه ديو مقرر اولنوب خصوص مزبور ايچون رعاياء ضعفا تمسك طلب اتمكين لارينه اشبو تذكره و يرادى من بعد قانون قديمين تجاوز اولنوب رعايابه تعدى اولتورسه حاكم الوقت اولتور منع و دفع ايدله بمنوع اولمانلرى و قوعى اوزره درگاه معاليه عرض ايدله

تحريراً فى اوائل ربيع الاول سنه 1295⁶

Isprava (hudžet) umrlóg nadglednika Hasana¹²

Uzrok pisanju ovih redova i povod nizanju ovih znakova jest sljedeće:

Sada kad je usljed carskog fermána ponovo popisana Zvornička liva došla je raja sa carskog hasa koji je određen za ugljare u srebreničkom i ostalim njenim (Zvorničke live) rudnicima i potužila se, rekavši: »Ranije kad bismo pravili ugajl za rudnik, ako bismo pravili odžak na zemljištu carskog hasa, davali smo po starom zakonu eminu (intendantu) hasā za miriju po dvije akče odžačke pristojbe (resmi ocak), a kad bismo napravili odžak na spahiskom zemljištu, po starom zakonu davali smo spahiji po dvije akče odžačke pristojbe.¹³ I sada dajemo spahijama po tom starom zakonu. Ali otkako je sadanji emin Hajrudin postao emin rudnika, uveo je na naš račun novotariju i uzima od svake kuće sa ugljarskih hasa mjesečno po dvije akče, a godišnje po 24 akče, bilo da ima ili nema odžaka. A koliko ima siromašnih i ubogih koji nisu u stanju da godišnje naprave dva odžaka!

⁵ Rečenica: و سپاهيلر طپراغنده اوچاق ايلدوكرده قانون قديم اوزره سپاهيه اكيشر آنچه رسم اوچاق و برردك ispuštena je u tekstu koji donosi F. Spaho u radu »Turski rudarski zakoni«, Gl. Zem. m., XXV, god. 1913, str. 138.

⁶ Bez diakritičkih znakova.

⁷ U rukopisu: اولوب, ali smisao teksta tjera nas da stavimo الرب. Ovaj i dalji dio teksta ne izgleda mi potpuno. Kod F. Spahe ova riječ izostavljena. Pored toga na nekoliko mjesta ima kod njega netačnog prepisivanja, pa čak izostavljanja riječi; cit. mj.

⁸ Mislim da je bolje اولدوغندن. U rukopisu stoji اولدوغنده.

⁹ U rukopisu: كرخسته.

¹⁰ U rukopisu: خاقانه.

¹¹ U rukopisu: قديمه.

¹² Prevod ove isprave dao je Ciro Truhelka uz svoj rad »Historička podloga agrarnog pitanja u Bosni«, Gl. Zem. m., XXVII, 1915, 1 i 2, str. 202—203. Taj prevod je slobodan i na više mjesta odstupa od našeg prevoda formalno, a na nekim mjestima i sadržajno. Najveća greška Truhelkina prevoda je pri kraju toga prevoda gdje on اولمانلرى prevodi sa »a koji ne bi zabranjivali«, te izlazi da su oni »koji ne bi zabranjivali« sudije i da te sudije treba prijaviti Porti,

Pošto nam se suprotno starom zakonu nanosi nepravda i nasilje, a to je nepodnošljivo, ništa nam ne preostaje nego da bježimo.« Utvrđeno je da u carskom defteru i starom zakonu (stoji da) on (emin) uzima kad se pravi odžak, po dvije akče odžačke pristojbe i da se pomenuta stvar, pošto je uzimanje razrezom protivno carskom defteru i starom zakonu, zabrani i postupi prema zakonu. A kako je uboga raja zatražila o tom ispravu, u ruke joj je data ova teskera.

Ako bi se otsada kršio stari zakon i raja ugnjetavala neka to zabrane i spriječe sadašnje sudije, a one kojima se ne može zabraniti, neka, kad se to desi, prijavu na visoki dvor!

Napisano početkom rebiulevela godine 956 (30 marta do 8 aprila 1549 godine).

صورت حکم شریف عالیشان

مفاخر القضاة والحكام معادن النضائل و انكلام ازورنق سنجانی قاضیاری زید فظلمه توقع رفیع همایون و اضل اولیجات معلوم اولاکه حالیا لواء مزبورک! موقوفاته امین اولان درویش درگاه معلومه کلوب مذکور سنجاقده قلاع مستحفظارندن بعضاری بی برات اولوب و بعضاری دخی بره کو² براتله تیار تصرف ایدرلر و بعضاری دخی قلعه خدمتنده اولیوب خارج یرده اولوب تیار تصرف ایدرلر و مذکور قلعه لده نابالغ کوچک اوغلنلر و ازادسز قوللر تیار تصرف ایدرلر و بعضار دخی رعیت اوغلی رعیت اولوب شمدی حصاردارلری اولشلردر و بعضار دخی بر قلمه ده³ کدک تصرف ایدرکن قلمه خدمتنده اولیوب اغازی معرفتیه اخر قلعه ده و نواحیده ساکن اولورلر و لواء مزبورده بعض کتزلر و پره میکورلر⁴ واردرکه براتلری اولیوب و بعضاری دخی بر کو⁵ براتله تصرف ایدرلر و لواء مزبورده⁶ اخر سنجاقلردن بعض خیانه⁷ کلوب تقاعد ایدوب خارج از دفتر اولانلرک اسپنجه لرین سپاهیبر تصرف ایدرلر بو خصوصلردن⁸ مال میری به ضرر اولور دیو بلدردی

امدی ییوردومه که حکم شریف وارد قده تفتیش ایدوب کوره سز لواء مزبورده⁹ تابع قلعه لده بی برات حصاردارلری وار ایسه تنیه ایده سز تذکره لرین درگاه معلومه کنوب برات اتدوره لر بعد تنیه اسلمیوب تذکره لرین برات ایقانلرک قانون اوزره تیارلری حاصلن موقوف ایچون ضبط اتدوره سز و بر کو¹⁰ براتله حصار اری کدوکن¹¹

¹ U rukopisu: مزبوره

² Fehim Spaño čitao je »brećo« (Rudarski zakon, G. Z. M., XXV za 1913 g.). Piše se bir-egü) znači: neko. Vidi J. Deny, Grammaire de la langue turque (dialecte osmanli), Paris 1921, str. 215, bilj. 1.

³ U rukopisu: قلمه

⁴ U rukopisu: پیه کورلر . Stavio sam پره میکورلر , jer je to najčešći način pisanja, ali se pored toga nailazi na oblik بر میکور

⁵ Vidi bilješku 3.

⁶ U rukopisu: مزبوره به

⁷ U rukopisu: خیانه

⁸ U svim rukopisima koje sam ovdje obradio خصوص redovno se piše bez tačke.

⁹ U rukopisu: مزبوره به

¹⁰ Vidi bilješku 3.

¹¹ U rukopisu: کدوکن , što je pogrešno. Vjerovatno je prepisivač sreo oblik کدوکن i pročitao ga کدک . Rijječ کدک pisala se i کدک

تصرف ایدر کسنه‌ل واریسه که ظاهر اولان کدیله برکو براتيله کدک تصرف ائدرمیه‌سز و حصاراراینه تئیه ایدیه‌سز که قلمه‌دن خارج یرلده اولیوب خدمت‌لرین ادا ایدهلر بعد تئیه اسلمیوب قلمه‌ده اولیوب اخیرده اولنلرک تیادلری حاصلین قانون اوزره موقوف ایچون ضبط ائدوره‌سز و مذکور قلمه‌لرده نابلغ کوچک اوغلنلر و اذاسز قولردن و رعیت اوغلنلرندن خلاف امر تیچار تصرف ایدر کسنلر وارمیدر و قنغی قلمه‌ده‌در و قاچ نفردر مفضلا یازوب عرض ایدیه‌سز و بر قلمه‌ده کدک تصرف ایدرکن اخی قلمه‌ده و نواحیده ساکن کسنلر واریسه قلمه‌لرینه کئوردوب خدمت لازمه‌لرین ائدیه‌سز و لوا، مزبورده کئوز پره میکورلک¹² اولانلری امین مزبور معرفتیه نقتیش ایدوب کوره‌سز کئوز پره میکورلک¹³ النده براتلری یوغیسه کئزلگی و پره میکورلکی¹⁴ دخل ائدرمیوب تئیه ایدیه‌سز که درگاه معلومه کایوب برات اخراج ایدهلر و اخی کسنه براتيله کئوز پره میکورلک¹⁵ واریسه که ظاهر اولان انک ککیلرک کئوز پره میکورلک¹⁶ محصولین موقوف ایچون ضبط ائدوره‌سز و خارج ولایتدن مزبور سنجانه خیانه¹⁷ کافرلندن کلمش واریسه حقیقتیه معلوم ایدنیوب کسننک یازیلو و صورت دقتزنده یازلر رعیت اولمالنارک قانون اوزره اسپنجه‌لرین الدورب امین مزبورده ضبط ائدورب مفرداتيله دقتزنده‌سز حاصل اولان انجه مفردات دقتزلیه مهرلیوب امین مزبور ايله درگاه معلومه کوندره‌سز اما بو خصوصارده خلاف شرع و قانون کسنیه ظلم و تعدی اولمقدن حذر ایدیه‌سز عرضه محتاج ایسه یازوب عرض ایدیه‌سز شویله یله‌سز علامت شریفه اعتقاد قیله‌سز تحریراً فی الیوم السابع عشره¹⁸ [من] محرم الحرام سنه ثمان و خمسين و تسع مائه بقام ادرنه

Kopija uzvišene časne zapovijesti

Ponosima kadija i sudija, rudnicima vrline i riječi, kadijama Zvorničkog sandžaka, — neka m se poveća vrlina!

Čim stigne uzvišeni carski znak, neka se zna:

Derviš koji je sada emin (intendant) mevkufata¹⁹ pomenute live došao je na moj uzvišeni dvor i saopštio je da u pomenutoj livi neki čuvari tvrđava bez berata, neki s tuđim beratom, uživaju timar, a neki, opet, iako nisu u tvrđavskoj službi, već se nalaze vani, uživaju timar. U pomenutim tvrđavama maloljetni, nedorasli dječaci i neoslobodeni robovi uživaju timar. Jedni, opet, koji su, kao rajinski sinovi, raja sada su postali posada tvrđava. Neki opet, iako u tvrđavi už-

¹² U rukopisu: پروکور

¹³ U rukopisu: برکورسن, što je greška prepisivača koji je pluralni sufiks ل čitao =

¹⁴ U rukopisu: برکورلکی

¹⁵ U rukopisu: پروکور

¹⁶ U rukopisu: پروکورلک

¹⁷ U rukopisu: حیانه

¹⁸ U rukopisu: عشر

¹⁹ Mevkufat je kasa carskih poreza, a mevkufat emini nadglednik, intendant poreza. Vidi: Hammer, Des osmanischen Reichs Staatsverf. und Staatsverw., I, str. 370, II, 129, 423 et passim.

vaju gedik,²⁰ nisu u tvrđavskoj službi nego su sa znanjem svojih aga nastanjeni u drugoj tvrđavi i u okolici. U pomenutoj livi ima nekih knezova i primičura koji nemaju berata, a nekih opet koji s tuđim beratom posjeduju. Iz drugih sandžaka dolaze neki nomadi u pomenutu livu i nastanjuju se (otsjedaju), a i ispendže onih koji nisu uneseni u defter uživaju spahije. Usljed svega ovoga nanosi se šteta mali miriji (svojinu fiskusa).

Stoga sam naredio da to, čim stigne moja časna zapovjest, izvidite i razmotrite. Ako u tvrđavama koje potpadaju pod pomenutu livu ima tvrđavskih posada bez berata, upozorite ih neka svoje teskere donesu na moj uzvišeni dvor i izvade berat. Zapovijedite da se po zakonu konfiskuje za mevkuf prihod sa timara onih koji, poslije upozorenja, ne poslušaju i ne zamijene svoje teskere za berate. Ako ima lica koja uživaju gedik tvrđavske posade s tuđim beratom, i to bude očito, takvim ne dozvolite da s tuđim beratom uživaju gedik. Upozorite tvrđavske posade da se ne zadržavaju na mjestima van tvrđave i da svoje službe izvršuju. Zapovijedite da se po zakonu za mevkuf konfiskuje prihod sa timara onih koji, poslije upozorenja, ne poslušaju, ne budu u tvrđavi i budu na drugom mjestu. Detaljno pišite i izvijestite da li ima u pomenutim tvrđavama maloljetnih, nedoraslih dječaka, neoslobođenih robova i rajnskih sinova koji suprotno zapovijedi uživaju timar, (kao i to) u kojoj je to tvrđavi i koliko ih je. Ako ima lica koja, iako u jednoj tvrđavi uživaju gedik, stanuju u drugoj tvrđavi i okolini, naredite da se dovedu u njihove tvrđave i da vrše svoje dužne službe. Sa znanjem pomenutog emina proispitajte i izvidite one koji su knezovi i primičuri u pomenutoj livi. Ako knezovi i primičuri nemaju u ruci berata, ne dozvoljavajući miješanje u kneževske i primičurske dužnosti, upozorite ih da dođu na moj uzvišeni dvor i da izvade berate. Ako ima knezova i primičura sa beratom drugog lica, i to bude očividno, naredite da se prihod takvih od knežovske i primičurske službe zaplijeni za mevkuf.

Ako ima inovjeraca nomada koji su u pomenuti sandžak došli iz krajeva izvan (tog) vilajeta, naredite da se, istinski se obavijestivši, po zakonu uzmu ispendže od onih koji nisu ni kod koga zapisani niti su u njegovu kopiju teftera upisani kao raja, zapovijedite pomenutom eminu da ih uzme i naložite da se to podrobno unese u defter. Dobiveni novac sa podrobnim defterima zapečatite i po pomenutom eminu pošaljite na moj uzvišeni dvor.

Ali se čuvajte da u svemu ovome ne bude nekom protivno šeriatu i za konu nanese nasilje i nepravda. Ako je potrebno obavještenje, pišite i obavijestite. Tako znajte. Oslonite se na časni znak.

Napisano 17. dana svetog muharrema godine 958. (25 januara 1551 godine) u rezidenciji Jedrenu.

²⁰ Gedik timar je jedna vrsta povlaštenog timara: »Jedna je pak vrsta određena čuvarima i posluzi tvrđava koje se nalaze u Osmanskoj carevini. Svaka tvrđava ima municije, topova, pušaka i ratnog materijala, te dizdara, čehaju i vojnike koji dan noć obilaze kule i puškarne tvrđave, kod koje su određeni. Njihova je stalna služba čuvanje tvrđave. Ovom redu kažu »hisar eri« (posada tvrđava). Njihov dizdar, čehaja i ostali imaju idžmalli (uvedene u idžmal-defter — u sumarni defter) timare koji su im određeni i koji se računaju kao gedik.« Vidi: Gl. Zem. m., nova serija, II, str. 188, god. 1947.

حکم شریف عالیشان

مفاخر القضاة و الحکام معدن الفضل و الکلام ازورنق سنجانی قاضی دام فضلهم تویع رفیع
 همایون واصل اولیجاق معلوم اولاکه سابق ازورنق سنجانی یکی اولوب حالیا مهاج یکی اولان فدوة الامراء انکرام
 محمدة دام عزه درگاه معلومه مکتوب کوندروب لواء ازورنقده کندو تحویلندن حسین شاه دام عزه یه ویرلوب
 ترکه محصولی کندو تحویلنه دوشوب و آره دخی دمد اولش ایکن مشار الیهک ادماری بزم تحویلنزه دوشمشدر
 علف و کندوم محصولی آره محصولنه داخل دکلدردیو ضبط اتدرمدکلرین بلدردی امدی محصولی خصوصنه
 بحسب الشرع اعتبار وقت حصاده در حصاد وقتی کیمک تحویلنه دوشر ایسه جمله ترکه محصولی انکدر و قانون
 مقرر دخی حین قبض اعتبار اولمشدر بریده ترکه ایریشوب بچیلوب و خرمنه کلوب عشر اولتیق جایز اولان وقت
 که حین قبضدر کیمک تحویلنه دوشر ایسه جمله محصول انک اولور بچلمک و دوکلمک و تمشیر اولتیق لازم دکلدرد
 بیوردومکه حکم شریفلمه مشار الیهک ادماری واردقده هر بریکز تحت قضا کرده اولان خصوصی مستقل
 خصما مواجهه سنده تفتیش ایدوب کوره سر وقت حصاد و زمان قبض بحسب الشرع و قانون وجه مسفور اوزره
 مشار الیهک تحویلنه دوشمش ایکن مومی الیهک ادماری خلاف قانون کدم و علف وجو محصولنه داخل
 دکلدردیو دخل ایدرلر ایسه منع و دفع ایدوب حکم همایونم ایله وران آده لاینه ضبط اتدوره سر و اگر تحویل
 و تاریخنه دوشمش محصولندن دخی نسنه سن المشار ایسه بعد الثبوت حکم ایدوب الیوره سر قرد ایدناری
 سکیدوب عناد ایدناری اسملری ایله یازوب عرض الیه سر تحریراً فی اوائل ذی الحجه سنه ۱۶۶

Uzvišena časna zapovijest

Ponosima kadija i sudija, rudnicima vrline i riječi, kadijama Zvorničkog sandžaka, — neka im potraje vrlina.

Čim stigne uzvišeni carski znak, neka se zna:

Uzor plemenitih emira Muhamed, — neka mu potraje slava, — koji je ranije bio beg Zvorničkog sandžaka, a koji je sada beg Mohača poslao je pismo na moju uzvišenu svitu i saopštio da je sa njegova tahvila¹ (ono što je uživao) u Zvorničkoj livi dato Husein-Šahu, — neka mu potraje slava, — te da, iako je prihod od ljetine pao za njegova tahvila, a ječam već bio u snopovima, ljudi pomenutog nisu dali da se kupi izjavivši: »To je palo za našeg tahvila, a prihod od piće i pšenice ne spada u prihod od ječma.«

¹ U rukopisu svagdje علم mjesto

² Treba محمد

³ U rukopisu: عزه

⁴ U rukopisu: حرمنه

⁵ U rukopisu: تاریخنه

⁶ U rukopisu: jednina.

⁷ Pogledaj članak »Q izrazu tahvil« u prošlom broju ovog časopisa.

U pogledu prihoda od ljetine po šeriatu se uzima u obzir vrijeme žetve. Sav prihod od ljetine pripada onom, za čijeg tahvila padne vrijeme žetve. I kao utvrđeni zakon uzeto je u obzir vrijeme uzimanja. Vrijeme kad je dozvoljeno uzeti desetinu na ljetinu koja je na jednom mjestu sazrela, požnjevena i došla na gumno jest vrijeme uzimanja. Za čijeg tahvila to padne, njegov je sav prihod. Nije potrebno da (ljetina) bude požnjevena i ovršena i uzeta desetina.

Naredio sam da, kad stignu ljudi pomenutog sa mojom časnom zapovijedi, svaki od vas to islijedi i izvidi u prisutnosti posebnih neovisnih partičnih stranaka koje potpadaju pod vašu jurisdikciju.

Ako bi se ljudi pomenutog (Husein-Šaha), premda je na rečeni način doba žetve i vrijeme uzimanja po šeriatu i zakonu palo za tahvila pomenutog (Muhameda), protuzakonito umiješali, govoreći da pšenica i pića ne spadaju u prihod od ječma, to spriječite i otklonite i dopustite njegovim ljudima koji stignu sa mojom carskom zapovijedi da uzmu.

Ako su (ljudi Husein-Šaha) uzeli nešto od prihoda koji je pao za njegova tahvila i u njegovo doba, pošto to utvrdite, njima (ljudima Muhamedovim) dosudite i dodijelite.

Neposlušne umirite, a uporne poimenice popišite i dostavite.

Napisano početkom zilhidže 966 godine (H do 13 septembra 1559 godine).

حکم شریف عالیشان

مفاخر القضاة والحكام معادن الفضائل والكلام ازورنق سنجانی قاضیاری زید فضاهم تویع رفیع
 همایون واصل اولیچین معلوم اولاکه حالیا لواء مزورک سنجانی بکی اولان قدوة الامراء انکرام حسین شاه دام
 عزه درگاه معلومه آدم کوندروب شویله عرض ایذیکه طقوز یوز التیش آتی تاریخنده واقع اولان وقت حصاد
 مومی الیهک تحویلنه دوشوب مسجل دخی اولش ایکن بعده سنجانی بکی اولان افتخاره الامراء انکرام محمد
 دام عزه نک آدمی محمد نام کسنه دخل ایدوب خیلی حقن الوب تعدی الممش

امدی بر یرده ترکه یچیلوب خومنه کلوب و دوکلوب عشر التیق جائز اولان زمان حین قبضدر اول
 وقت کیمک تحویلنه دوشمش ایسه جمله حصاد انوگدر ترکه دوکولوب در انبار اولدی دیو ترع اتک جائز دکلد
 بیوردومکه حکم تشریفله مومی الیهک آدمی واردقده احضار خصا قیاب کوره سز وجه مشروح اوزره وقت
 حصاد مومی الیهک تحویلنه و تاریخنه دوشدوکی ثابت و ظاهر اولور ایسه جمله حصادی اشکا حکم ایدوب آدمیسه
 بی قصور الیوره سز^۲ و مومی الیهک تحویلنه دوشمش سار^۳ ابواب محصولدن دخی نسنه سین آتش ایسه بعد الثبوت
 متوجه اولاناردن حکم ایدوب الیوره سز اول بابده خلاف شرع و قانون کسنه ایش اندریمه سز ترمز ایدناری
 سکیدوب عناد ایدنه فی عرض الیه سز تکرار بو خصوصار ایچون شکایت اتلو اتیه سز شویله بیله سز و بعد النظر
 بو حکم شریفی الله ابقا ایدنه سز علامت شریفه اعطاء قیله سز سنه ۹۶۶

^۱ U rukopisu: حام

^۳ U rukopisu: افتخار

^۴ U rukopisu: ساپو

^۲ U rukopisu: تاریخنده

^۴ U rukopisu: لیوره سز

Uzvišena časna zapovijest

Ponosima kadija i sudija, rudnicima vrlina i riječi, kadijama Zvorničkog sandžaka, — neka im se poveća vrlina.

Čim stigne uzvišeni carski znak, neka se zna da je sadašnji sandžakbeg pomenute live, uzor plemenitih emira Husein-Šah — neka mu potraje slava — poslao čovjeka na moj uzvišeni dvor i ovako izvjestio:

Iako je vrijeme žetve u godini 966 (1558) palo za tahvila pomenutog i to uneseno u sidžil, čovjek (bivšeg zvorničkog) sandžakbega Muhameda, ponosa plemenitih emira, — nekā mu potraje slava, — po imenu Mehmed poslije toga se umiješano, uzimao mnogo dažbine (hakin) i činio nepravdu.

Vrijeme kada je, pošto je ljetina požnjevena, došla na gumno i ovršena, dozvoljeno uzimanje desetine, jest vrijeme uzimanja. Za čijeg tahvila je palo to vrijeme, sva je žetva njegova. Nije dozvoljeno sporenje zbog toga što ljetina nije ovršena i sasuta u ambar.

Naredio sam da, kad stigne čovjek pomenutoga sa mojom časnom zapovijedi, privedete stranke i to izvidite.

Kako je gore objašnjeno, ako bude utvrđeno i jasno da je vrijeme žetve palo za tahvila i vremena pomenutoga, svu žetvu njemu da dosudite i da je uručite bez zaostatka njegovu čovjeku.

Ako je on (čovjek Muhamedov) uzeo nešto od ostalih prihoda koji su pali za tahvila pomenutoga, pošto to utvrdite, dosudite da ovom to dodijeli od svega onoga što mu pripada.

U tom smislu ne dajte nikom da učini nešto protivno šeriatu i zakonu. Neposlušne umirite, a uporne dostavite. Ne dajte povoda da ponovo bude žalbi zbog ovih stvari. Tako znajte. Ovu moju časnu zapovijest, poslije uvida, ostavite kod njega. Oslonite se na moj časni znak.

Godine 966 (od 14 X 1558 do 2—3 X 1559).

امر - لطانی

قدوة الامراء الكرام عمدة الكبراء [نظام] ذو القدر والاحترام! المختص² بزید عنایت الملك العلام
یوسنه سنجایی بکی دام³ عزّه و مفرّ القضاة و الحکام معدن الفضل و الکلام مبین الشرایع و الاحکام مولانا
سرای قاضی زید فضله توقيع رفیع همایون واصل اولیجات معلوم اوله که حالیا نفس سرای اھالیسی درکاه
معلامه آدم کوندرب شویله عرضحال ایلدیلر که ایچارندن بعض کسنه لر قرادن کلوب اهل صنایع اولوب قصبة
مزبورده ساکن اولوب صنعت اشلوب اون ییل دن زیاده متمکن اولوب قواده علاقہ سی اولیوب ولایت کتابت
اولندقدہ قصبه ده شهرلو قید اولتوب بعض سپاہیلر و خیانه جیاره یازیلر رعیت اوغوللری سز دیورنجیده ایدوب
خلاف قانون و دفتر رسوم رعیت الوب تعدی ایدرلر ایش

¹ U rukopisu: احترام

² U rukopisu: المختص

³ U rukopisu: حام

⁴ U rukopisu: حیانه جیلر

امدی یورد مکه حکم شریف واجب الاتباعله وارد قده خصاء^۵ برابر ایدوب و سپاهینک التده اولان مهرو صمیم صورت دفا تر جدید خاقانینه نظر ایدوب کوره سز فی الواقع یازیلو دعایاسنک اوغولاری اولوب کندولری یازیلو رعیت اولوب قصه مزبوره ده اون بیلدن زیاده ساکن اولوب معافیت اوزره شهره شهرلو قید اولمشلر ایسه اول اصل کسناک باشلردن سپاهییه و خیانه جیاره رسوم رعیت الدریمیه سز ترد و عناد ایدنلری یازوب عرض ایده سز بو خصوص ایچون مزبوری تکرار شکایت ایلو ایلمیه سز و بعد النظر بو حکم شریفی^۶ اللرنده ایقا ایدوب علامت شریفه اعتماد قیله سز تحریر^۷ فی اواخره شوال المعظم من شهر سنه ثلث و سبعین و تسعمائه بمقام ادرنه

Carska zapovijest

Uzoru plemenitih emira, oslonu slavnihi velikaša, nosiocu moći i poštovanja, obdarenom obilnošću milosti sveznajućeg vladara, begu Bosanskog sandžaka, — neka mu potraje moć, — i ponosu kadija i sudija, rudniku vrline i riječi, tumaču šerijatskih propisa i zakona, našem muli, sarajevskom kadiji, — neka mu se poveća vrlina.

Čim stigne uzvišeni carski znak, neka se zna da su sada stanovnici Sarajeva poslali na moj uzvišeni dvor čovjeka i podnijeli sljedeću molbu:

Neka lica između njih došla su sa sela, postala zanatlije, nastanila se u pomenutom gradu^۵ i tu rade o zanatu. Tu, stanuju više od deset godina, nemaju posjeda u selima, a pri popisu vilajeta zavedena su u gradu kao građani.

Neke spahije i hajmanedžije zlostavljaju ih govoreći: »Vi ste sinovi (u defteru) zapisane raje« i protivno zakonu i defteru uzimaju rajinske pristojbe i čine nasilje.

Sada sam naredio da, kad stigne sa mojom časnom zapovijedi koja se mora slušati, sazovete stranke i, pregledavši pečatom providenu autentičnu kopiju novog carskog deftera koja se nalazi u (svakog) spahije, to izvidite.

Ako doista budu sinovi (u defteru) zapisane raje, a lično ne budu (u defteru) zapisana raja i ako stanuju u pomenutom gradu više od deset godina, te ako su na osnovu oslobođenja upisani u gradu kao građani, ne dopustite spahijama i hajmanedžijama da uzimaju rajinske dažbine od takvih lica.

^۵ U rukopisu: حملا

^۶ U rukopisu: شریف što nije greška već usus koji se često susreće.

^۷ U rukopisu: تحریر

^۸ Prepisiivač ili je bio prvo napisao اوائل, pa je to popravio u اواخري ili je možda stavio znak dužine na drugi elif u riječi اواخري i ta se dužina slika sa idućim slogom, tako da se dobiva utisak kao da je napisano i اوائل. Teškoću povećava i to što nema diakritičkih tačaka.

^۹ Sa »kasaba« označava se naselje od 5000—10.000 stanovnika. U riječnicima je dato značenje za »kasaba«: veće selo, trg varošica.

Ja sam taj izraz ovdje preveo sa »grad«, jer je Sarajevo sredinom 16 vijeka bilo velik, razvijen grad (upor. VI. Skarić, Sarajevo i njegova okolina itd., 1937., kao i Sarajevo i njegov teritorijalni razvitak u 15 i 16 vijeku, Gl. Zem. m., XVI, 1929, str. 41—54).

Kieffer et Bianchi bilježi za riječ kasaba ovo: son acception varie suivant les différentes contrées de l'Orient.

Uporne i prkosne zapišite i saopštite. Ne dajte povoda da se pomenuti ponovo žale zbog ove stvari. Ovu moju časnu zapovijest, poslije uvida, ostavite kod njih. Imajte povjerenje u moj časni znak.

Napisano krajem časnog ševvala godine 973; (11 do 20 maja 1568 godine) u rezidenciji Jedrenu.

امر شریف سلطانی

قدوة الامراء الكرام عمدة الكبراء النخام! ذو القدر والاحترام المختص بزید عناية الملك العالم بوسنه سنجانی بکي دام³ عزه و قدوة قضاة الاسلام زبدة ولات الانام معدن الفضل والكلام سراي و ويشفراد قاضیاری دام فضلها توقيع رفیع همایون واصل اولیجات معلوم اولاکه دارندکانه فرمان واجب الاذعان حسین و ماتوچ نام سپاهیاری درکاه معلومه کلوب عرض ایلدیلرکه مزبور ماتوچ بالفعل برات همایونله سراي قضاستنده متصرف اولدرغی ۶۰۰۰ نام قویه سنک تیاری حدودی داخلنده پروشقه دیگله معروف پرلری اوتوز قوق ییلدن برو قویه مزبوره رعیتلری کوهی اچوب زراعت و حراثت ۷ ایدوب لکن دیرآرؤویوک نام قویه سپاهیاری فضولی عشر و رسومین الیکلمشدر حالا سپاهی اولان کسنه قویه مزبوره سپاهیاری الیکلمشدر در دیو بوگه راجع کندو قبض ایدوب تعدی ایدر ایش

امدی بیورد مکه حکم شریفله واردقلرنده بو خصوصه کرکی کبی مقید اولوب حق اوزره کورده سز شولیکه قویه لرینک سنوزلری ممتاز اولوب تراغ اولنان تارله لرک مزبور قویه سنک ممتاز و معین سنوری داخلنده اولقدر زماندن پرورعیتلری تصرفنده اولوب دقتر جدیدده اول تارله لر اسمی ایله مصرح مزبور دیرآرؤویوک قویه سی اهاالیسی نه قید ایشنک دکلسه اول یرک عشر و رسومین مجرد قویه مزبوره سپاهیاری الیکلمشدر در دیو دخل ایدر ایسه جایز دکلدز منع ایدوب یراقی تارینجندن⁸ تحویلنه دوشمش حقوقندن تقدرار نسنه سنی الش ایسه حکم ایدوب بی قصور البوریره سز

و عرض ایلدیلرکه تیارلرنده بعض چقتلک و مزراعین بعضی سپاهی و سپاهی زاده لر تصرف و زراعت ایدوب بونک و آدمینسک معرفتی یوغینکن ترکه لرین خرمنه چکوب و دوکوب محصولرینه کلی غدر ایدرلر ایش آتی دخی کورده سز واقع ایسه منع ایده سزکه بونک و یا آدمینسک معرفتی اولدین و تمشیر اولتدین ترکه لرین خرمنلرینه حکمیله بعد التنبیه اسلمیانلری⁹ سپاهی ایله عرض ایده سز دکل ایسه شریعه تأدیب ایدوب قانونه مخالف ایش اندرمیه سز اما بونلر دخی رعیتلرینک ترکه لرین تمشیر ایدوب تمجیز ایتوب تمشیر ایده لر

¹ U rukopisu: النخام

² U rukopisu: الاحترام

³ U rukopisu: svagdje حام

⁴ U rukopisu: زبده

⁵ U rukopisu: دارنده کان

⁶ Ime ovog sela nisam uspio da pročitam. Prepisivač je i šam bio nesiguran u čitanju, te ga je ostavio bez diakritičkih znakova. Najpribližnije napisano ovako: مرورلکه

⁷ U rukopisu: خراست

⁸ U rukopisu: تارینجندن

⁹ U rukopisu: اسلمیانلر

و مزبورلر ترکه‌لرینک عشرین و سلازیه سنه عینله ویرمیوب پر مقدار آنچه ویرمکله محصولرینه
عذر ایدرلر ایش

انی دخی کورده‌سز یزلندن عشر و سلازیه مقابله‌سنده دفتر عتیق و جدید ده بوجه مقطوع نسنه
قید اولتیش دکل ایسه تملل ائدرمیوب ترکه‌لرینک عشر و سلازیه‌لرین که سکرده پر اولور حکم ایدوب الیوریه‌سز
و عرض ایلدیلر که مزبور سپاهی و سپاهی زاده‌لر ترکه‌لری تشیر اولندقبده عشرین بونلره ویردکلری
دمدلرین تارله‌لرنده براغوب اولیکلان عادت و قانون اوزره خرمنلرینه چکوب دوککده تملل ایدرلر ایش
انی دخی کورده‌سز واقع ایسه منع ایدوب ترکه‌لرینک واقع اولان عشر و سلازیه‌لرین قانون مقرر
اوزره خرمنلرینه چکدرب سپاهی و سپاهی زاده یوز دیو یو وجهله¹⁰ عناد و مخالفت ائدرمییه‌سز

و عرض ایلدیلر که بعض قدیمی رعیتلری و رعیت اوغوللری ولایت تحریرنده کندولرین مجرد رسوم
رعیتندن قاجورمق ایچون بعض قصبه‌لرده یازیلوب الآن تیار قریه‌لرنده ممتکن اولوب زراعت ایدلر ایکن رسوم
رعیتلرین ویرمکده تراخ ایدرلر ایش

انی دخی کورده‌سز شول قدیمی رعیت و رعیت اوغوللری که ولایت تحریرنده اون بیبل مقدم شهره
کوچوب ممتکن اولوب بونلرک قریه‌لرنده¹¹ ساکن اولوب و طبراقلرنده زراعت ایتوب شهرده کار و کسبلرله
کچوب قید اولتیش اولارلر سپاهی انلره دخل اتمک اولر اما اول کسنلر قدیمی رعیتی و رعیت اوغوللری اولوب تیاری
قریه‌سنده ممتکن اولوب زراعت و حراست¹² ایدوب شهرده ممتکن اولوب مجرد رسوم رعیتلرین ویرمک ایچون
کندولرین قصبه‌لرده یازدمغله اول وجهله رسوم رعیتلرین ویرمکده عناد ایدرلر ایسه تملل ائدرمیوب انک
کیلرک رسوم رعیتلرین دفتر و قانون اوزره بونلره حکم ایدوب بی قصور الیوریه‌سز براتی تاریخندن¹³ تحویلنه
دوشن حقوق اکر رعایا اوزرنده‌درو اکر اخرده‌در هر کیمده بعد الثبوت حکم ایدوب بی تصور الیورب پر آنچه
و بر حبه باقیسن قودورمییه‌سن

و عرض ایلدیلر که تیارلرینک ممتاز و معین سنورلرنده پر دوتانلر دوتدقلری یزلرک رسمین ویرمکده

تراخ ایدرلر ایش

انی دخی کورده‌سز واقع ایسه اول ولایتده رسم زمین دفتر جدید خاقانیده¹⁴ حاصل قید اولتیش
ایسه تیارلرینک ممتاز و معین سنورلرنده پر دوتانلرک دوتدقلری پر¹⁵ بتون چفت ایسه بتون چفت رسمین یارم
چفت ایسه یارم چفت رسمین یارم چفتندن اقل ایسه هر کیم اولورسه اولسون قانون اوزره دوئم آنچه‌سن حکم

¹⁰ U rukopisu: بوجهله

¹¹ U rukopisu: قریه‌لرنده

¹² U rukopisu: خراست

¹³ U rukopisu: تاریخندن

¹⁴ U rukopisu: خاقانیده

¹⁵ Možda je trebalo پر. Smisao ostaje opet isti.

ایدوب بی قصور الیوره سز متردی سکیدیوب اسلیمانی یازوب بلده سز تکرار بو خصوص ل الیون شکایت
 اولنالو ایلمیه سز بو دغه فصل تراخ ایتیمجه¹⁶ اولمه سز شوبله بیله سز و بعد النظر بو حکم همایونی الرنده ابقا
 ایدوب علامت شریفه اعتاد قیله سز تحریرا فی اونل ذی الحجه من شهر سنه اربع و سبعین و مائه [والف]
 بمقام قسطنطنیه

Carska časna zapovijest

Uzoru plemenitih emira, oslonu slavnih velikaša, nosiocu moći i poštovanja, obdarenom obilnošću milosti sveznajućeg vladara, begu Bosanskog sandžaka — neka mu potraje moć, — i uzorima kadija islama, eliti upravljača ljudi, rudnicima¹⁷ vrline i riječi, kadijama Sarajeva i Višegrada, — neka im potraje krepost.

Čim stigne uzvišeni carski znak, neka se zna da su nosioci fermama kome se mora pokoravati, spahije po imenu Husein i Malkoč došli na moj uzvišeni dvor i saopštili da u granicama timara sela . . . . ., koji pomenuti Malkoč stvarno uživa u sarajevskom kadiluku mojim carskim beratom, raja pomenutog sela već 30—40 godina, iskrčivši šumu, sije i obrađuje zemlje poznate pod imenom Pruška, ali da su spahije sela Dražojevića (Draževića) bespravno uzimali desetinu i pristojbe i da lice koje je sada spahija (u Draževićima), pozivajući se na to da su spahije pomenutog sela uzimale (desetinu i pristojbe), i samo uzima i čini nasilje.

Sad sam naredio da se, kad stignu s mojom časnom zapovijesti, kako treba pozabavite tom stvari i da je pravedno izvidite; tako da, ako su granice njihovih sela jasne, ako su sporne njive onoliko vremena u posjedu njegove raje unutar jasne i određene granice pomenutog njegovog sela, i ako one njive nisu poimenice u novom defteru jasno zapisane na ime stanovnika pomenutog sela Dražojevića, a ako se on (spahija sela Dražojevića) umiješa, govoreći da su samo spahije pomenutog sela uzimale od te zemlje desetinu i pristojbe, to nije dozvoljeno. To zabranite i, koliko god je ovaj uzeo od njegovih dažbina koje su mu pripale (pale u njegov prenos) od vremena dobivanja berata, dosudite da bez ostatka uzme.

Saopštili su da na njihovim timarima neke spahije i spahiski sinovi uživaju i obrađuju neke njihove čiftluke i njive i da bez njihova i njihovih ljudi znanja

¹⁶ U rukopisu stoji napisano bez diakritičkih znakova المنحور. Kopist nije znao pročitati i oklijevajući stavio je gornji oblik. Smatram da treba staviti na mjesto gornjeg oblika oblik انمیه .

و اکریر کشینک اوینه فنوق: Da je tako, navodim iz rukopisa 1 (1054), str. 44 ovo mjesto: **ككله و یاخودکوی ایچنه فنوق ککله بولدورمق لازم اولیاق اول او اشیته بولدورمق و اول کوی خلقنه** «Ako dođe gost nečijoj kući ili ako dođe gost u selo, kad bude potrebno narediti da se primi (dočeka), neka se naredi domaćinu te kuće da ga ugosti i neka se naredi tim seljanima da ga ugoste. Neka se ne desi da ne naredi da se ugosti.

Vidi takode: Ahmed Refik, Türk idaresinde Bulgaristan (973—1255), Istanbul, 1933, str. 11—12, gdje stoji: «ana gore mukayyed olup bu defa zikrolunan müfsidler ele götürme-yince olmiyasız.»

Zapovijed od 26 safera 972 (3 oktobra 1564 god.).

¹⁷ Jedninu prevodim množinom

vuku ljetinu na gumno i vrhu je, te ih (tako) znatno varaju u njihovim prihodima. I to izvidite. Ako se to desilo, zabranite da bez njihova i njihovih ljudi znanja i prije nego je uzeta desetina, svoju ljetinu vuku na svoja gumna. Poslije upozorenja neposlušne sa spahijama prijavite. Inače, kaznite ih po šeriatu i ne dopustite da se protuzakonito postupa. Ali, i ovi kad uzimaju desetinu od ljetine svoje raje, neka uzimaju desetinu bez uznemiravanja. Spomenuti usljed toga što ne daju tačno desetinu i salariju od svojih ljetina i daju ponešto novca varaju ih u njihovim prihodima. To izvidite. Ako u starom i novom defteru nije otkusom uvedeno nešto kao protuvrijednost za desetinu i salariju, dosudite, ne dopuštajući izbjegavanja, da mogu uzeti od njihove ljetine desetine i salarije, koje iznose jednu osminu.

Također su izvjestili da pomenute spahije i spahiski sinovi, kad se uzme desetina od njihove ljetine, ostavljaju na svojim njivama svoje snopove koje ovima daju na ime desetine od nje (ljetine) i odugovlače da ih po postojećem običaju i zakonu odvuku na gumno i ovrhu. I to izvidite. Ako je tako, to zabranite i naredite da po utvrđenom zakonu odvuku desetine i salarije od svoje ljetine i tako ne dopustite da prkose i protivriječe zato što su spahije i spahiski sinovi.

Izvjestili su k tome da su se neki od njihove stare raje i rajinskih sinova pri popisu vilajeta, samo da bi izbjegli plaćanje rajinskih pristojbi, upisali u varošicama, te da, iako i sada stanuju u timarskim selima i obrađuju zemlju, odbijaju da dadu rajinske pristojbe. I to izvidite. Spahije ne mogu uznemiravati takvu staru raju i rajinske sinove koji su pri popisu vilajeta prije deset godina preselili u grad i tamo se nastanili, a ne stanuju u njihovim selima i ne bave se zemljoradnjom na njihovim zemljama već u gradu žive od rada i zarade i tu su zapisani. Ali ako su ona lica njihova stara raja i rajinski sinovi, ako stanuju u selu njihova timara i siju i obrađuju zemlju, a ne stanuju u gradu, već su se upisali u varošicama, samo da ne bi plaćala rajinske pristojbe i na taj način odbijaju da plate rajinske pristojbe, ne dozvolite izbjegavanje i po defteru i zakonu dosudite ovima da od ovakvih mogu bez zaostatka uzeti rajinske pristojbe. Dažbine koje im pripadaju od vremena (dobivanja) berata, bilo da su teret raje, bilo nekog drugog, ma koga, pošto to utvrdite, dosudite da ih bez zaostatka uzmu, a ne dozvolite da bude zaostatka nijedna akča, nijedno zrno.

Izvjestili su da oni koji drže zemlju u jasnim i određenim granicama njihovih timara odbijaju da dadu pristojbu za zemlje koje drže.

I to izvidite. Ako je tako, onda, ako je u tom vilajetu pristojba na zemlju (resmi zemlin) ubilježena u novom carskom defteru kao prihod, dosudite da bez zaostatka uzinu punu pristojbu na çiftlik (bütün çift resmi), ako zemlja koju drže posjednici zemlje (yer tutanlar) u jasnim i određenim granicama njihovih sela iznosi çiftlik (bir bütün çift), a ako iznosi manje od pola çiftlika, onda, ma ko to bio, po zakonu (da uzmu) pristojbu po dunumu (dönüm akçe).

Uporne umirite, a neposlušne zapišite i saopštite. Ne dopustite da bude ponovnih tužbi zbog ovakvih stvari. Da se ne desi da ovaj spor konačno ne riješite. Tako znajte. Ovu moju carsku zapovijest, poslije uvida, ostavite kod njih i oslonite se na časni znak.

Napisano početkom mjeseca zil-hidždže godine 1174 (4 do 13 jula 1761 godine) u rezidenciji Carigradu.

حکم سلطانی

مفخر القضاة والحكام معادن الفضائل والكلام ازورنيق و اوژيچه و سربرنيچه و والو قاضيلارى زيد فضاهم توقيع رفيع هاپون واصل اوليجاق معلوم اولاكه حاليا دارنده فرمان هاپون محمد نام كسته دركاه معلومه كاوب شويله عرض ايلديكي برائيله متصرف اولدوغى لوقه نام قريه سنك يازيلو رعيتلرندن و رعيت اوغورلرندن به ضيلارى قديمى اوتورد قلرى پرلرين براغوب واروب تحت قضا كرده متمكن اولاق ايله تيارى محصوله نقصان مترتب اولور ايش

امدى بيورد مكه حكم شريف واجب الاتباعله وارد قده بر خصوصى خصما مواجهه سنده امكان وجهه حق اوزده كركي كبي تفتيش و تفحص ايدوب كوره سز شويله كه قضيه عرض اولندوغى كبي ايسه انون كبي كوچوب كيده لى اون بيلدن پروده اولنلارى كوچوب قديمى اوتورد قلرى پرلرته كوچورمك اولز مادامكه اخره رعيت يازمش اوليله ل اوتورد قلرى يردن مزبوره عايد اولان حقنى مزبوروندىن يقصود اليوره سز خلاف شرع و قانون و دفتر كسنيه ايش اتدرميه سز اوزرلرنده مقدار گذشته حق دخى قالمش ايسه بعد الثبوت حكم ايدوب بى قصور اليوره سز قرد ايده لى سكدوب عتاد و مخالفت ايده لى يازوب بلدره سز بر خصوص ايجون تكرار شكايات اولالو ايلميه سز شويله ييله سز و بعد النظر حكم همايغى النده ابقا ايده سز علامت شريفه اعطاء قيله سز تحويرا فى اواخر شوال المكرم من شهر سنه تسع و سبعين و مائه [والف] بتمام قسطنطينه

Carska zapovijest

Ponosima kadija i sudija, rudnicima kreposti i riječi, kadijama Zvornika, Užica, Srebrenice i Valjeva, — neka im se poveća vrlina.

Čim stigne uzvišeni carski znak, neka se zna:

Nosilac carskog fermana imenom Mehmed došao je sada na moj uzvišeni dvor i izvijestio da usljed toga što neka lica, koja spadaju u upisanu raju i rajinske sinove sela Luke koje on uživa sa beratom, napuštaju zemlje na kojima od starine stanuju i odlaze i nastanjuju se u vašim kadilucima, nanose štetu prihodu njegova timara.

Sada sam naredio da, kad on stigne s mojom časnom zapoviješću, koja se mora slijediti, ovu stvar u prisutnosti stranaka, prema mogućnosti, pravedno i kako treba islijedite, istražite i izvidite; tako da, ako je stvar onakva kako je iznesena, oni koji su takvi treba da sele i da idu. One pak koji su tu otprije deset godina, ne može se preseliti na njihove zemlje na kojima su od starina stanovali. Dokle god ne budu zapisani kao raja drugome, omogućite da pomenuti uzme bez zaostatka dažbinu (hak) koja mu pripada sa zemlje na kojoj oni stanuju. Ne dozvolite da iko postupa protivno šeriatu, zakonu i defteru. Koliko je god kod njih ostalo njegove prošle dažbine, pošto to utvrdite, dosudite da je bez zaostatka uzme.

¹ U rukopisu: حصا

Neposlušne umirite, a one koji prkose i protivrječe zapišite i saopštite. Ne dajte povoda da bude ponovnih žalbi zbog ove stvari. Tako znajte. Ostavite kod njega moju carsku zapovijest, pošto je pregledate. Oslonite se na časni znak.

Napisano krajem časnog ševala 1179 godine (od 1 do 10 aprila 1766 godine) u rezidenciji Carigradu.

RÉSUMÉ

SEPT DOCUMENTS HISTORIQUES D'UN RECUEIL DE DOCUMENTS A L'INSTITUT D'ORIENTALISME DE SARAJEVO

Ces documents relatifs a l'histoire de la Bosnie et Hercegovine apportent quelques renseignements détaillés très intéressants sur l'organisation des timars, sur la migration des paysans des villages aux villes, sur quelques détails du travail dans les mines et enfin sur les abus des knezs et des primikürs (chefs de nahiyé et de village) en ce quiconcerne leurs prérogatives.

Cinq de ces documents remontent au XVIe siècle et deux d'entr'eux sont du XVIIIe siècle.